

УДК 374.28(09)

ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗОВАНОГО ДОЗВІЛЛЯ ДЛЯ ПРОЦЕСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Останіна Ніна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, Україна

ORCID: 0000-0002-8247-620X

E-mail: 3777nina@gmail.com

Автор статті висвітлює та аналізує проблему значимості організованого дозвілля, організованої дозвіллевої діяльності в розвитку соціальної активності та розкритті творчого потенціалу особистості дитини з інвалідністю. Визначена мета статті та погляди представників наукової дослідницької школи щодо значимості ролі дозвілля в житті дитини, у пристосуванні дітей до нового оточення через включення у дозвіллеву діяльність і спілкування за інтересами.

У статті розкриваються особливості соціальної роботи з дітьми з інвалідністю засобами дозвіллевої діяльності, акцентовано увагу на виховному та рекреаційному потенціалах дозвіллевого спілкування. Визначена роль дозвіллевої сфери у соціалізації дітей з інвалідністю, яка будується на принципах врахування та задоволення інтересів відвідувачів закладів дозвіллевого відпочинку.

Зазначений позитивний чинник дозвілля як складової вільного часу, який захоплює дитину позитивними можливостями та властивою їм пізнавальною діяльністю різноманітних занять, що сприяє розвитку особистості дитини та її вільному входженню у суспільство. Дозвілля розкривається як чинник, за допомогою якого можуть відновлюватися фізичні, розумові і психічні сили дитини, яка має ускладнення зі станом здоров'я.

Визначено, що дозвілля, дозвіллева діяльність є одним з істотних ресурсів оптимізації соціальної активності дітей з інвалідністю, дозвілля має здатність стимулювати процес їхньої соціалізації, інкультурації і самореалізації; дозвіллева діяльність створює умови для реалізації інтересів і потреб дітей, розвитку їхньої активності, творчої ініціативності, сприяє формуванню бажання пошуку ними нових ціннісних орієнтирів шляхом вільного вибору видів діяльності у сфері дозвілля.

Ключові слова: дозвілля, дозвіллева діяльність, дозвіллезнавство, педагогіка дозвілля, вільний час, соціалізація, дитина з інвалідністю, соціалізація дитини з інвалідністю.

THE IMPORTANCE OF ORGANIZED LEISURE FOR THE SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES

Ostanina Nina, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Mykola Gogol Nizhyn State University, Nizhyn, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8247-620X

E-mail: 3777nina@gmail.com

The article reveals the peculiarities of social work with children with disabilities through leisure activities, focusing on the educational and recreational potential of leisure communication.

The purpose of the article and the views of representatives of the scientific research school on the importance of the role of leisure in a child's life, in adapting children to a new environment through inclusion in leisure activities and communication by interests are defined.

The author of the article highlights and analyzes the problem of the importance of organized leisure, organized leisure activities in the development of social activity and creative potential of a child with a disability. The role of the leisure sphere in the socialization of children with disabilities is determined, which is based on the principles of taking into account and satisfying the interests of visitors to leisure facilities. The role of state support and the importance of assisting children with disabilities in entering the environment and society is determined.

The factor of leisure as a component of free time, which captures the child with positive opportunities and inherent cognitive activity of various activities that contribute to the development of the child's personality and his or her free entry into society, is indicated. Leisure is revealed as a factor that can help restore the physical, mental and psychological strength of a child with health complications.

The article reveals the leading role of the organizer of leisure activities with children with disabilities, which are focused on the disclosure of children's natural inclinations, development and stimulation of creative initiative of children themselves. Attention is drawn to and the use of leisure activities that ensure child development and contribute to the emotional enrichment of the child is substantiated: game activities, staging of works of children's literature, various types of artistic and applied activities.

It has been determined that leisure and leisure activities are one of the essential resources for optimizing the social activity of children with disabilities, have the ability to stimulate the process of their socialization, inculturation and self-realization; create conditions for the realization of the interests and needs of children, the development of their activity, creative initiative, promote the formation of a desire to find new value orientations through free choice of leisure activities.

Keywords: *leisure, leisure activities, leisure studies, leisure pedagogy, leisure time, socialization, child with disabilities, socialization of a child with disabilities.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Актуальність соціальної роботи у сфері дозвілля визначається тим, що за сучасних умов розвитку суспільства спостерігається суттєве підвищення інтересу, формування принципово нового підходу до культури дозвілля та її прикладної галузі – організованої дозвіллевої діяльності. Перехід до ринкової системи відносин спричиняє зростання уваги до оновлення змісту діяльності закладів дозвілля, до пошуку нових форм організації дозвіллевої діяльності. Завдання дозвіллевої діяльності – це створення умов для розвитку творчо-активної особистості, для розкриття її природного потенціалу. Залучення особистості до розважально-ігрових форм дозвілля та відпочинку сприяє її самореалізації через сферу дозвіллевої діяльності. Раціональне використання вільного часу, організована дозвіллева діяльність створюють умови для формування духовності, естетичної досконалості самої особистості. Використання вільного часу може бути показником рівня культури особистості, кола духовних інтересів і потреб конкретної особистості чи окремої соціальної групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми з питань особливості та доцільності сфери дозвілля у пристосуванні особистості до культури соціуму, творчого розвитку особистості в умовах дозвіллевої діяльності вивчали Г. Загадарчк, І. Петрова, І. Пеша, Т. Сущенко, В. Чепелєв та ін. На доцільність залучення дітей та молоді до дозвіллевої діяльності вказують такі науковці як В. Бочелюк, В. Воловик, А. Жаркова, Т. Ковальчук, І. Сидор, Н. Цимбалюк та ін. Сутність і специфіку дитячого дозвілля, особливості культурно-дозвіллевої діяльності дітей досліджували І. Бойчев, Н. Кочубей, Н.Яременко та ін. Сьогодні дозвілля як феномен стає предметом міждисциплінарних досліджень (філософії, соціології, культурології, психології, педагогіки).

Мета даної статті заключається в обґрунтуванні необхідності використання дозвіллевої діяльності як чинника соціалізації дітей з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням

отриманих наукових результатів. Дозвілля як частина вільного часу приваблює дітей своєю емоційною насиченістю, нерегламентованістю та добровільністю вибору його різних форм; можливістю поєднати в дозвілльєвій діяльності фізичні, інтелектуальні, творчі, споглядальні, ігрові сюжети. Для більшості відвідувачів центри дозвілля є засобом соціально-культурної інтеграції, засобом звільнення від проблемних ситуацій, засобом особистісної самореалізації.

Сьогодні у педагогічних працях термін «вільний час» трактується неоднозначно: – це простір для саморозвитку; – це спосіб задоволення потреб та інтересу; – це час для формування соціальної активності та надбання культурних цінностей [16, с. 6]. Використання «вільного часу» дорослими і дітьми відрізняється: надто різні їх ролі в житті й надто різне структурне наповнення їх вільного часу. Вільний час дитини є й вільним, але цей час діти підконтрольні батькам, дорослим, школі, коли вільний час і дозвіллева діяльність направляється саме дорослими.

Отже, дозвілля як складова вільного часу приємна для дітей своєю різноманітністю занять, а головне – це допомога саме дітям у відновленні особистісних ресурсів життєвого буття. Довгий час дозвілля дітей вважалось другорядною складовою їхнього життя: з боку суспільства, батьків ставлення до розуміння вільного часу та дозвілля дітей не мало визначального значення.

Поступові зміни у свідомості людей до поняття цінності дозвілля відбуваються наприкінці ХХ – напочатку ХХІ століть. Розуміння спільнотою цінності дозвілля, дозвіллевої діяльності вплинуло й на розуміння значення дозвілля для соціалізації дітей, дітей з інвалідністю тощо. Наукові концепції визначення вільного часу, розвиток дозвіллезнавства як наукової галузі створили умови для появи нової складової педагогічних наук – педагогіки дозвілля. Педагогіка дозвілля збагачена сьогодні такими поняттями дозвіллевої діяльності: «розвага», «свято», які трактуються як звільнення від буденних хвилювань, перевтоми. Дозвілля виступає через дозвіллеву діяльність як засіб розвитку пізнавальних інтересів дітей, як показник творчого рівня самовираження особистості дитини. Також педагогіка дозвілля допомагає дітям в уявному перетворенні дійсності, допомагає змінити особисте ставлення дитини до нового самого себе [16, с. 43].

Дозвілля, дозвіллева діяльність – це різні структурні і функціональні характеристики: залежність форм організації і проведення дозвіллевої діяльності від змісту; обов'язкове врахування ознак дозвілля; поліфункціональність характеру дозвілля. Інколи дозвіллеву творчість ми бачимо як споглядання, коли воно включає елементи безпосередньої чуттєвості, умоглядні уявлення дитини. Отже, змістовне дозвілля – це потужний засіб розвитку особистості дитини, показник рівня сформованості її культури. Культура дозвілля, дозвіллевої діяльності найтіснішим чином пов'язана з формуванням духовності дитини, її моральністю. Відомо також, що на формування духовної культури дитини впливають особливості існуючих родинних дозвіллевих традицій, з якими вона знайомиться в період раннього дитинства [4, с.127].

Акцентуємо увагу на завдання держави, яка вважає за необхідне створення умов щодо соціального становлення особистості дитини, дитини з інвалідністю тощо. Важливість вирішення цього питання заключається й в тому, що життя країни знаходиться в зоні активного військового конфлікту, коли діти потрєбують особливій підтримки. У свою чергу, такі події значною мірою впливають на процеси переорієнтації особистості цінностей і на формування у дитини суспільних цінностей відповідних актуальним подіям часу і загальнолюдського рівня. Тим паче, відомо, що характер

інвалідності дитини безпосередньо впливає на те, які проблеми можуть виникати у дитини в умовах адаптації до нового оточення. Наприклад, порушення слуху й мовлення викликають труднощі для дитини у міжособистісних контактах, коли ми спостерігаємо як вона замикається у собі, відмовляється спілкуватись. Дитина, яка має порушення опорно-рухового апарату, стикається з проблемами її мобільності; виникають проблеми ізольованості від однолітків, доступу до включення у дозвілєву діяльність.

Свого часу Україна взяла на себе зобов'язання дотримання загальнолюдських прав, приєднавшись до основних міжнародних пактів у сфері прав людини. Україною ратифіковано Конвенцію ООН про права інвалідів (2009 р.), яка змінила ставлення до правового розуміння інвалідності дітей, тобто створення умов для самостійного життя кожної дитини з інвалідністю й підвищенню якості її життя. Законодавством України передбачено виконання Конвенції ООН про права дитини. В Україні було прийнято ряд документів: Указ Президента «Про невідкладні заходи щодо покращення здоров'я дітей» (2019 р.) та Закони України «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям з інвалідністю» (2022 р.) [1], [2].

На сьогоднішній день змістовно-організоване дозвілля стає важливим засобом включення дитини у суспільство. Разом з тим, далеко не всі діти мають змогу скористатися своїм правом на залучення до дозвілєвої діяльності за інтересом. Суспільство стурбоване становищем дітей з інвалідністю, їх освітою й вихованням. Саме ця категорія дітей позбавлена можливості отримати якісну освіту, а отже, й умов повноцінного життя в суспільстві. За офіційними даними департаменту медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України, в нашій державі понад 135,8 тис. дітей мають порушення різного характеру розвитку – це становить 1,5 % від загальної кількості дітей країни. Водночас дані психолого-медико-педагогічних консультацій, що функціонують в Україні, засвідчують, що дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, понад 1 млн. Це становить 12,2 % від загальної кількості дітей у країні. Таким чином, проблема реалізації права зазначеної категорії дітей на якісну освіту, а через неї й на активну участь в житті суспільства, є актуальною проблемою. На думку багатьох вчених та фахівців-практиків, які вважають, що активне включення особистості дитини з інвалідністю можливе саме за умови, коли діти спілкуються з їх однолітками, коли їм забезпечується можливість вести звичайний спосіб життя, користуватися освітньо-дозвілєвими послугами різного рівня (від дошкільного – до середньо освітнього, професійного та вищого) й брати активну участь у громадському житті. З досвіду організаторів дозвілля дітей дозвілєва діяльність є одним з істотних ресурсів оптимізації соціальної активності дітей з інвалідністю.

Саме дозвілля, на наш погляд, є тією сферою життя дітей з інвалідністю, у якій природно реалізуються їхні інтереси і потреби. Дозвілля створює умови для розвитку ініціативності, творчості, пошуку нових ціннісних орієнтирів. Дозвілєва сфера визначається як особлива сфера соціалізації дітей з інвалідністю до суспільства, дозвілєва діяльність створює умови для набуття дітьми досвіду вирішення особистих життєвих проблем. Включення до дозвілєвої діяльності, також, сприяє формуванню у дітей бажання досягати поставленої мети.

При організації дозвілєвої діяльності дітей з інвалідністю слід орієнтуватися на факт того, що включення у дозвілєве спілкування передбачає наявність індивіда з його системою бажань, інтересів, потреб та відповідного його інтересам середовища, саме яке

забезпечує реалізацію інтересів особистості дитини. Відомо, що дозвіллеве середовище дитини – це результат взаємодіяльності двох сторін: дозвіллева діяльність організовується для дітей дорослими, але виступає й результатом діяльності самих дітей. Важливим моментом при створенні середовища дозвіллевого спілкування є створення середовища емоційно-психологічного комфорту. У процесі неформального спілкування дитина в ігровій діяльності починає активно спілкуватися з однолітками, а тим самим засвоювати норми поведінки і спілкування, що прийняти за основу в дозвіллевих спільнотах і далеко не завжди співпадають із тими, які прищеплюються в їх родних домівках.

Оптимізація процесу соціалізації дитини з інвалідністю пов'язана із впровадженням форм організації дозвіллевої життєдіяльності, які мають задовольняти їхні культурні та духовні бажання. Діти при залученні до організованого змістовного дозвілля можуть відвідувати різноманітні гуртки, студії, секції, клуби. Вважаємо, що відвідування занять за потребою й задоволенням пізнавальних інтересів, участь у колективних іграх та забавах надає дітям можливість опанувати нові соціальні ролі, відмінні від тих, до яких вони звикли у повсякденному житті.

До засобів дозвіллевої діяльності, що забезпечує дитячий розвиток, традиційно відносять гру, інсценізація творів дитячої літератури, різноманітні види художньо-прикладної діяльності дитини. Залучення дітей до художньо-дозвіллевої діяльності, яка включає ліплення, малювання, спів, театралізовану художньо-мовну діяльність – це ті види діяльності, що сприяють емоційному збагаченню дитини, надихають на творчу самореалізацію особистих задумів дітей. В якості важливої ознаки дозвілля виділяється можливість вибору дитиною привабливого для неї виду діяльності: або гри, або малювання та ін.

Виходячи з того, що дитяче дозвілля передбачає цілеспрямовану організацію змістовного проведення вільного часу дітей, акцент уваги робиться на підбірці заходів, які сприяють розкриттю природних задатків, розвивають їх та стимулюють творчу ініціативність дітей.

Значимою при організації дозвіллевої діяльності дітей з інвалідністю є дитяча гра – вона сприяє стимулюванню творчого самовиявлення її учасників. Пізнавання навколишнього світу через створені ігрові образи, привласнення дітьми найрізноманітніших соціальних ампула, неможливих у реальному світі дорослих, створює для дітей світ нових можливостей, народжених їхньою фантазією і творчою уявою. Через механізм емоційного сприйняття і переживання вигаданих подій діти максимально активно засвоюють елементи нестандартних підходів до різних ситуацій діяльності, які, закріплюються в їх свідомості і поведінці, впливають на все подальше життя. В такий спосіб дозвілля виконує функцію творчого розвитку особистості дитини, дитини з інвалідністю особливо.

Позитивній соціалізації дітей з інвалідністю сприяє включення їх у сфері дозвілля до самодіяльних об'єднань за інтересами, до масових заходів, де в атмосфері ігрового спілкування дитина спроможна усвідомити свої особливості, переваги, а інколи з'ясувати і деякі власні недоліки. Оптимізації процесу соціалізації дітей сприяють пізнавальні заходи дозвіллевої діяльності, які озброюють їх новими знаннями, а також стимулюють розвиток пошукової роботи для задоволення пізнавальних інтересів. Дитина, залучаючись до нових видів діяльності у сфері дозвілля, у такий спосіб реалізує просвітницьку –

пізнавальну функцію. Закладене від природи прагнення дитини до позитивних емоцій також переважно реалізується через включення їх до спілкування з інтересними для себе новими друзями, яке сприяє отриманню внутрішніх почуттів радощі.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, дозвілля – це відображення внутрішніх почуттів дитини, її психологічного та емоційного стану, з яким вона сприймає нове оточення друзів за інтересами. Підсумовуючи, можемо констатувати, що дозвілля, дозвіллева діяльність забезпечують умови позитивної соціалізації дітей з інвалідністю в спільноту оточуючого середовища. Соціалізація дітей з інвалідністю в сфері дозвілля характеризується творчо-невимушеною поведінкою при взаємодії з навколишнім середовищем.

Зважаючи на те, що кожна дитина має особисті потреби, бажання, захоплення, але її можливості не завжди співпадають з її інтересами, організаторам дозвіллевих заходів, бажано підбирати такі форми, які допоможуть дітям з інвалідністю природньо пристосуватися до вимог оточуючого середовища; фахівці повинні робити акцент уваги на створення умов для вирішення реальних потреб дітей в набутті конкретних життєво-важливих навичок, на створення умов свободи вибору дозвіллевих послуг, психологічного комфорту перебування в колі дозвіллевої спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам». 16 листопада 2000 р. №2109-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>
2. Закон України «Про охорону дитинства». 26 квітня 2001 р. №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Бойчев І.І. Підготовка майбутнього вчителя до організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 Одеса, 2005. 21 с.
4. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство: навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
5. Дитина у сучасному соціопросторі: навч. посіб. / за ред. Т. О. Піроженко. Київ-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
6. Енциклопедія дитячого свята / Н. В. Кулинич, Л. В. Савченко. Х. : Основа, 2007. 272 с.
7. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : монографія . Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. 536 с.
8. Кочубей Н.В. Культурно-дозвіллева діяльність дітей у просторі сучасного «дорослого» суспільства URL: http://archive.nbuv.gov.Ua/Portal/Soc_Gum/Kis/2012_2/4.pdf.
9. Капська А. Й. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. К. : УДЦССМ, 2001. 220 с.
10. Ковальчук Т. І. Організація роботи у сфері дозвілля: інформаційна складова : монографія / за ред. Т.І. Ковальчук, Т.Ф. Мельничук. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2013. 536 с.
11. Петрова І.В. Дозвілля в зарубіжних країнах: Підручник. К. : Кондор. 2005. 408с.
12. Соціальна педагогіка : словник-довідник / за заг. ред. Т.Ф. Алексєенко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
13. Яременко Н.В. Дозвіллезнавство: навч. посіб. Фастів : Поліфаст. 2007. 460 с.
14. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. 2. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін./ За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 252 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu invalidam z dytynstva ta ditiam-invalidam». 16 lystopada 2000 r. №2109-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>
2. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytynstva». 26 kvitnia 2001 r. №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Boichev I. I. Pidhotovka maibutnoho vchytelia do orhanizatsii kulturno-dozvillievoi diialnosti uchniv : avtoref. dys.... kand. ped. nauk: 13.00.04 Odesa, 2005. 21 s.
4. Bocheliuk V. Y. Dozvillieznastvo: navch. posib. K. : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. 208 s.
5. Dytna u suchasnomu sotsioprostori: navch. posib. / za red. T. O. Pirozhenko. Kyiv-Kirovohrad : Imeks-LTD, 2014. 272 s.
6. Entsyklopediia dytiachoho sviata / N. V. Kulynych, L. V. Savchenko. Kh. : Osnova, 2007. 272 s.
7. Kovalchuk T. I. Orhanizatsiia roboty u sferi dozvillia: informatsiina skladova : monohrafiia . Chernihiv : Vydavets Lozovyi V. M., 2013. 536 s.
8. Kochubei N.V. Kulturno-dozvillieva diialnist ditei u prostori suchasnoho «dorosloho» suspilstva URL: http://archive.nbuv.gov.Ua/Portal/Soc_Gum/Kis/2012_2/4.pdf.
9. Kapska A. Y. Sotsialna robota : deiaki aspekty roboty z ditmy ta moloddu. K. : UDTsSSM, 2001. 220 s.
10. Kovalchuk T. I. Orhanizatsiia roboty u sferi dozvillia: informatsiina skladova : monohrafiia / za red. T.I. Kovalchuk, T.F. Melnychuk. Chernihiv : Vydavets Lozovyi V. M., 2013. 536 s.
11. Petrova I.V. Dozvillia v zarubizhnykh krainakh: Pidruchnyk. K. : Kondor. 2005. 408s.
12. Sotsialna pedahohika : slovnyk-dovidnyk / zazah. red. T.F. Alieksieienko. Vinnytsia : Planer, 2009. 542 s.
13. Yaremenko N.V. Dozvillieznastvo: navch. posib. Fastiv : Polifast. 2007. 460 s.
14. Sotsialna robota z vrazlyvymy sim'iamy ta ditmy: posib. u 2-kh ch.; Ch. 2. Sotsialna robota z vrazlyvymy sim'iamy ta ditmy / A. V. Anosova, O. V. Bezpalko, T. P. Tsiuman ta in./ Za zah. red.: T. V. Zhuravel, Z. P. Kyianytsi. K. : OBNOVA KOMPANI, 2017. 252 s.